

Анжела МЕРЗЛЯК, Євгеній БОЯРІН
Класичний приватний університет

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ САМОЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ: ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Аналізується сучасний стан зайнятості молоді в Україні та її самозайнятості як одного зі шляхів подолання безробіття серед цієї категорії населення. Характеризується діюча нормативно-правова база, що визначає місце самозайнятості молоді в молодіжній політиці та в системі зайнятості населення, а також регламентує різні аспекти державної підтримки цього напрямку. Обґрунтовується механізм розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні; пропонуються шляхи його вдосконалення з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: механізм, державна підтримка, самозайнятість молоді, молодіжне підприємництво, державна цільова програма, напрями реалізації, зарубіжний досвід.

Anzhela Merzliak, Yevhenii Boiarin. Mechanism of public support of youth self-employment: Ukrainian practice and foreign experience

The current state of youth employment in Ukraine and youth self-employment as one of ways of overcoming unemployment among this category of population is analyzed. The regulatory framework, which determines the place of youth self-employment in public youth policy and in the employment system of country population and regulates various aspects of public support of this direction, is characterized. The mechanism of public support of youth self-employment in Ukraine shall be worked out within the implementation of public youth policy, the system of population employment, general economic policy – regarding the regulation of business activity, innovation policy – in the context of support of high-tech projects and start-ups.

Key words: mechanism, public support, youth self-employment, youth entrepreneurship, state target program, directions of implementation, foreign experience.

На сьогоднішній день молодь становить значну та перспективну для соціально-економічного розвитку держави категорію населення України, а забезпечення високого рівня її зайнятості є одним із пріоритетів соціально-економічної політики країни. При цьому сприяння самозайнятості молоді та вдосконалення механізму державної підтримки молодіжного підприємництва може стати одним зі шляхів розв'язання питань безробіття серед молоді, створення додаткових робочих місць тощо. Крім того, останнім часом сучасні реалії зумовлюють потребу у зрушенні пріоритетів молодіжної політики держави у бік підготовки молоді як соціально та економічно активної, готової до самоорганізації в суспільстві.

Різні аспекти державного регулювання зайнятості молоді досліджували Т. О. Донченко, І. В. Найда, Н. М. Павлішина, Н. В. Подобєд, І. В. Хохрякова та ін. Питання державної підтримки самозайнятості молоді висвітлювали у своїх працях вітчизняні та зарубіжні автори, а саме: К. Волш, Ф. Грін, М. С. Кривцова, О. І. Цимбал, О. М. Ярош та ін. Про важливість реалізації механізму підтримки молодіжного підприємництва наголошується і в нормативно-правових актах з питань регулювання зайнятості населення, молодіжної політики та розвитку підприємництва в державі.

Водночас актуальним залишається питання удосконалення існуючого механізму підтримки самозайнятості молоді та молодіжного підприємництва з урахуванням сучасних тенденцій та зарубіжного досвіду.

Метою статті є обґрунтування механізму розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні як одного зі шляхів подолання безробіття серед молоді частини населення держави, а також розробка пропозицій щодо його вдосконалення з урахуванням зарубіжного досвіду.

У сучасних умовах молоді фахівці є тією мало захищеною категорією населення,

яка потребує активної та цілеспрямованої підтримки з боку держави та її уповноважених органів з метою сприяння успішному працевлаштуванню, реалізації потенціалу молоді тощо. Аналіз світового досвіду свідчить, що в країнах ЄС станом на 2014 р. рівень безробіття серед молоді частини населення віком від 15 до 24 років становив 21,9 %. Серед європейських країн високий рівень безробіття спостерігався в Іспанії (53,2 %), Греції (52,4 %), Італії (42,7 %), Португалії (34,8 %). Для порівняння в Україні цей показник за той самий звітний період сягав 23,1 %, а серед молоді віком до 34 років – 13,5 % [5]. У 2015 р. рівень безробіття молоді в Україні становив у розрізі вікових категорій: 15 – 24 роки – 22,4 %, 25 – 29 років – 11,2 %, 30 – 34 роки – 9,7 % (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень безробіття серед молоді України у 2015 р., %

Категорія громадян	Вікова категорія, років		
	15 – 24	25 – 29	30 – 34
Усе населення	22,4	11,2	9,7
Жінки	21,9	10,8	8,4
Чоловіки	22,7	11,4	10,8
Населення в містах	23,5	10,8	9,4
Населення в сільській місцевості	20,7	12,0	10,8

Більш високий показник незайнятої молоді в першій віковій категорії зумовлений тим, що частина молоді в нашій державі в цей період повністю присвячує себе здобуттю освіти, а працювати починає в середньому після 20-ти років. Суттєвої диференціації між часткою безробітних за критерієм статі або місцем проживання (міські поселення або сільська місцевість) при цьому не спостерігалось.

В Україні вже створено певне нормативно-правове підґрунтя, яке визначає місце самозайнятості молоді в молодіжній політиці та в системі зайнятості населення, підкреслює важливість та нагальність державної підтримки цього напрямку як одного з інструментів працевлаштування молоді частини населення. Так, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016 – 2020 роки» [5] одним із шести пріоритетів державної молодіжної політики є безпосередньо зайнятості молоді (рис. 1), а саме створення в країні таких умов і реалізація таких заходів, які б сприяли працевлаштуванню молоді частини населення (зокрема, збільшення рівня первинної, вторинної зайнятості, а також самозайнятості молоді), що досягатиметься в процесі взаємодії та співпраці між органами державної влади та місцевого самоврядування, роботодавцями, вітчизняними й міжнародними громадськими об'єднаннями тощо.

Стосовно розвитку молодіжного підприємництва в концепції зазначається, що цей напрям планується реалізовувати шляхом удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує підприємницьку діяльність, розробки системи пільг та преференцій молодим підприємцям, всебічного розвитку підприємницьких навичок та здібностей української молоді. Особливістю оновленого механізму організації роботи з молоддю, який викладений у зазначеному нормативному документі, є реалізація молодіжної політики не на основі традиційної вертикальної системи управління (яка представлена ланцюгом: центральні органи виконавчої влади – структурні підрозділи з питань молоді та спорту місцевих держадміністрацій – молодь), а на основі взаємодії існуючої вертикалі управління з інститутами громадянського суспільства (зокрема, молодіжними громадськими організаціями, волонтерами та ін.).

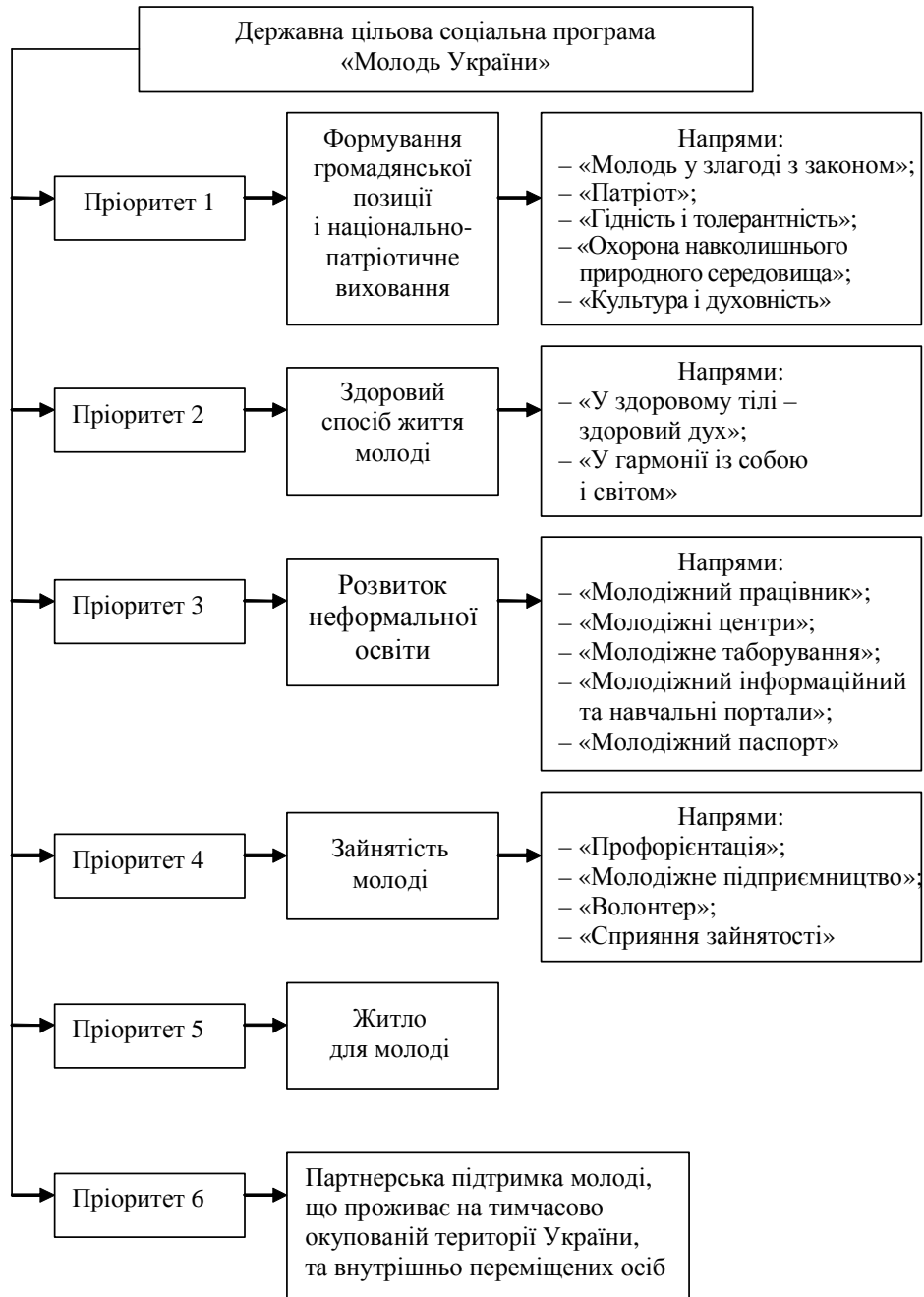

Рис. 1. Напрями реалізації концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016 – 2020 рр.

Відповідно до п. 2 частини 1 ст. 9 Закону України «Про зайнятість населення» безробітні особи мають право на отримання безоплатних соціальних послуг, а саме на інформаційно-консультаційну підтримку в питаннях щодо джерел фінансування самозайнятості, а також реалізації підприємницької ініціативи відповідно до чинного законодавства України [2]. У ст. 16 цього закону про сприяння самозайнятості населення говориться як про один з основних шляхів реалізації державної політики зайнятості населення, причому у п. 6 частини 1 зазначеної статті акцент робиться на розвитку самозайнятості в депресивних регіонах та сільських територіях країни.

Ключовим нормативно-правовим актом, який регламентує реалізацію механізму підтримки підприємницької діяльності з боку держави, наразі є закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [3], у якому серед основних напрямів державної політики у цій сфері зазначається реалізація податкових, фінансових, інфраструктурних, інформаційних, дозвільних та інші інструментів. А в частині 2 ст. 8 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (у редакції від 1 січня 2015 р.) наголошується на тому, що з метою реалізації програми підготовки молоді до підприємницької діяльності держава має сприяти створенню молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, а також здійснювати низку заходів, спрямованих на підтримку підприємницьких ініціатив з боку молоді (наприклад, довгострокове пільгове кредитування, забезпечення виробничими приміщеннями, страхування комерційного ризику та ін.) [4].

У структурі зайнятості молоді України за статусом самозайняті особи становили на 2013 р. відносно невелику частку (7 %) порівняно, наприклад, із часткою найманих працівників приватного підприємства (58,2 %) або найманих працівників та службовців бюджетних установ (24,6 %). Відповідно до критеріїв статі, віку та типу поселення, більше самозайнятих молодих людей налічується серед чоловіків (8,6 %), осіб вікової групи від 25 до 29 років (7,4 %), громадян, які проживають в обласному центрі (7,8 %) (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл зайнятої молоді за статусом зайнятості, статтю, віком та типом поселення, %

Статус зайнятості	Разом	Стать респондента		Вік респондента			Тип поселення		
		Жінки	Чоловіки	15 – 19	20 – 24	25 – 29	Обласний центр	Інше місто	Сільська місцевість
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Найманий працівник приватного підприємства	58,2	52,2	62,6	50,7	57,9	59,0	62,6	60,8	48,9
Найманий працівник або службовець бюджетної установи	24,6	33,3	18,2	16,9	26,9	23,9	21,4	23,8	29,7
Службовець в органах державної або місцевої влади	2,9	3,3	2,6	1,4	3,0	3,0	2,2	3,2	3,4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Роботодавець	3,0	2,2	3,7	1,0	1,3	4,2	4,0	2,7	2,3
Самозайнятий працівник	7,0	4,7	8,6	4,9	6,5	7,4	7,8	6,9	6,0
Член виробничого кооперативу	0,2	0	0,4	0	0,3	0,2	0,4	0,2	0,2
Члени сім'ї, що працюють безоплатно	3,2	3,6	2,8	24,2	3,3	1,1	1,4	2,0	7,0
Інше	0,9	0,7	1,1	0,9	0,7	1,0	0,2	0,4	2,5

За результатами соціологічного дослідження, проведеного Національною академією наук України та Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, основним мотивом вибору самозайнятості як виду зайнятості є прагнення до незалежності (35,3 %) та вищого рівня доходу (27,8 %). Найбільшими перешкодами на шляху самозайнятості молоді стає конкуренція на ринку (43,8 %) та недостатній обсяг фінансових ресурсів (18,8 %). Для започаткування власного бізнесу 30,5 % молоді використали власні заощадження, 42,3 % – зверталися за фінансовою допомогою до родини або друзів, 25,8 % – відкрили власну справу без фінансових вкладень.

Порівняння рівня середньомісячної заробітної плати молодих найманих працівників та середньомісячного доходу самозайнятих молодих людей дає підстави стверджувати, що особи, які працюють на себе, у цілому отримують дохід на порядок вищий ніж молодь, зайнята на підприємствах, в організаціях та установах (табл. 3).

Однак це також залежить від рівня отриманої освіти. Зокрема, молодь, що працює за наймом, та самозайняті молоді особи, які отримали повну загальну середню освіту, мають професійно-технічну освіту на базі 9-ти або 11-ти класів, отримують у місяць приблизно схожий дохід. Самозайняті особи з вищою освітою щомісяця отримують дохід майже у 2 рази більший, ніж наймані молоді фахівці.

Таблиця 3

Середня заробітна плата молодих найманих працівників та дохід самозайнятих осіб, розподіл за статтю та рівнем освіти

Параметр		Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	Середньомісячний дохід самозайнятих осіб та роботодавців, грн
Стать	Жінки	1 784	2 736
	Чоловіки	2 726	4 472
Рівень отриманої освіти	Початкова та загальна середня	2 087	–
	Професійно-технічна (на базі 9 класів)	2 810	2 253
	Повна загальна середня	2 376	2 385
	Професійно-технічна (на базі 11 класів)	2 292	2 844
	Вища освіта	2 330	4 582
	Післядипломна освіта	2 256	2 400

Якщо порівняти дохід самозайнятих осіб чоловічої та жіночої статі, то чоловіки цього типу зайнятості в Україні отримують дохід в 1,6 рази більший, ніж жінки.

За результатами глобального дослідження Amway, підготовленого в партнерстві з кафедрою стратегії та організації Технічного університету Мюнхена (Німеччина), молоді українці є більш відкритими та готовими до створення власної справи, ніж доросліше населення. Так, середній показник позитивного ставлення до підприємництва у державах світу на 2015 р. становить 75 %, а в Україні – 63 %. При цьому індекс підприємницького настрою в групі осіб віком до 35 років становить 50 пунктів, що є максимальним показником з усіх вікових груп у країні [7, с. 12].

На думку М. С. Кривцової, механізм розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді передбачає реалізацію «нормативно-правових та організаційно-економічних умов, які дають можливість молодій особі займатись ефективною підприємницькою діяльністю» [1, с. 14]. При цьому основні напрями реалізації цього механізму мають сприяти працевлаштуванню молоді, зменшенню рівня безробіття серед молодих фахівців, підвищенню мобільності та інноваційного потенціалу молодого населення, створенню додаткових робочих місць тощо.

Механізм розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні регламентується такими нормативно-правовими актами: законами України «Про зайнятість населення», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми “Молодь України”» тощо. Суб’єктами управління при цьому виступають центральні органи виконавчої влади: Міністерство соціальної політики України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, структурні підрозділи держадміністрацій, молодіжні центри, громадські організації, волонтерські організації, вищі навчальні заклади, науково-дослідні установи.

Механізм розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні передбачає такі напрями реалізації: створення сприятливих умов для організації бізнесу, заходи, пов’язані з навчанням та популяризацією підприємницької діяльності, організація системи консультування та наставництва; розширення можливостей молоді в отриманні фінансових та матеріальних ресурсів, формування «банку ідей» – бази стартапів, розширення інноваційної мережі, розвиток напряму соціального підприємництва в державі (розвиток волонтерських рухів тощо).

Усе це може включати такі заходи організаційно-економічного характеру: запровадження спецкурсів з підприємництва в середніх та вищих навчальних закладах, створення спеціального інтернет-порталу, створення спеціальних служб сприяння підприємству серед молоді при ВНЗ, виплата одноразової допомоги для започаткування бізнесу, надання пільгових цільових кредитів, надання державних гарантій повернення кредитів та відсотків за ними, забезпечення пільгових умов оренди (лізингу) для молодих підприємців, надання податкових пільг, створення бізнес-інкубаторів, пошук грантових пропозицій від зарубіжних організацій та установ.

Результатами від реалізації механізму можуть стати: зменшення рівня безробіття серед молоді, створення додаткових робочих місць, розв’язання окремих соціальних проблем у державі завдяки розвитку соціального підприємництва; зростання кількості реалізованих стартапів, посилення інноваційного потенціалу країни, підвищення рівня соціальної та економічної активності молоді в суспільстві, підвищення мобільності молодих фахівців.

Порівняно з існуючою вітчизняною практикою зарубіжний досвід характеризується ширшим спектром інструментів підтримки самозайнятості молоді

з боку держави. Наприклад, основними напрямками державної підтримки самозайнятості молоді у Великобританії насамперед є створення сприятливого клімату в країні для здійснення підприємницької діяльності, що полягає в зменшенні бюрократичних процедур та сприянні зниженню витрат на створення власного бізнесу; реалізація програми консультування та наставництва для молоді, яка планує відкрити власну справу; надання кредитів за нижчими відсотковими ставками; розвиток волонтерських рухів, які відіграють важливу роль у підтримці стартапів, особливо тих, які реалізуються безробітною молоддю [11, с. 10].

У ряді держав акцент на підтримку молодіжного підприємництва робиться в системі інноваційної політики держави, великого значення набуває створення технопарків, бізнес-інкубаторів, підтримка високотехнологічних стартапів, формування «банку ідей». Для порівняння Україна має значний потенціал за кількістю пропонувананих молоддю стартапів. Наприклад, в Україні на сьогодні налічується 452 такі проекти, у тому числі в Києві – 268 (що майже у 2 рази більше, ніж у Празі або в Мілані та дорівнює кількості стартапів у Стокгольмі) [11]. Однак, на жаль, значна частина таких стартапів реалізовується молоддю для зарубіжних замовників, особливо США у сфері IT-технологій (часто за грантові кошти).

Таким чином, механізм державної підтримки самозайнятості молоді в Україні має формуватися в межах реалізації молодіжної політики держави, системи зайнятості її населення, загальної економічної політики – у частині регулювання підприємницької діяльності, інноваційної політики – у контексті підтримки високотехнологічних проектів, стартапів тощо. А заходи, що проводяться в межах основних напрямів цього механізму, мають ґрунтуватися на взаємодії державних та місцевих органів влади з громадянськими інститутами (громадськими, волонтерськими організаціями тощо), закладами освіти, науково-дослідними установами. Перспективними інструментами, які широко використовуються в зарубіжній практиці та можуть бути імплементовані в Україні, є соціальне підприємництво, система консультування та наставництва, широка підтримка стартапів, особливо у високотехнологічній сфері.

Список використаних джерел / List of references

1. **Кривцова М. С.** Регулювання зайнятості молоді в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Кривцова Марина Сергіївна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2011. – 22 с. [Kryvtsova M. S. Rehuliuвання zainiatosti molodi v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.07 / Kryvtsova Maryna Serhiiivna ; Donets. nats. un-t. – Donetsk, 2011. – 22 s.].

2. **Про зайнятість** населення : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI // Відом. Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> [Pro zainiatist naseleння : Zakon Ukrainy vid 5 lyp. 2012 r. № 5067-VI // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2013. – № 24. – St. 243. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>].

3. **Про розвиток** та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4618-VI // Відом. Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – Ст. 23. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> [Pro rozvytok ta derzhavnu pidtryмку maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 22 berez. 2012 r. № 4618-VI // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2013. – № 3. – St. 23. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>].

4. **Про сприяння** соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998-XII // Відом. Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – Ст. 167. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> [Pro spryiannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 5 liut. 1993 r. № 2998-XII // Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1993. – № 16. – St. 167. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>].

5. **Про схвалення** Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України»

на 2016 – 2020 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2015 р. № 1018-р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-%D1%80> [Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy» na 2016 – 2020 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veres. 2015 r. № 1018-r. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-%D1%80>].

6. **Рівень** безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, віковими групами та місцем проживання у 2015 році / Держ. служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/rp/eans/eans_u/rbrn_rik15_u.htm [Riven bezrobittia naselennia (za metodolohiieiu MOP) za stattiu, vikovymu hrupamy ta mistsem prozhyvannia u 2015 rotsi / Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/rp/eans/eans_u/rbrn_rik15_u.htm].

7. **Тренди** та перспективи розвитку підприємництва в Україні. – Режим доступу : http://news-ua.amway.ua/files/2016/06/AGER-2015-for-ACC-Country-Profile-2016_UA.pdf [Trendy ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini. – Rezhym dostupu : http://news-ua.amway.ua/files/2016/06/AGER-2015-for-ACC-Country-Profile-2016_UA.pdf].

8. **Цимбал О. І.** Актуальні проблеми досягнення гідної зайнятості молоддю України : аналіт. зап. / О. І. Цимбал, О. М. Ярош ; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. – Київ [б. в.], 2015. – 25 с. [Tsymbal O. I. Aktualni problemy dosiahnennia hidnoi zainiatosti moloddiu Ukrainy : analit. zap. / O. I. Tsymbal, O. M. Yarosh ; NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy. – Kyiv [b. v.], 2015. – 25 s.].

9. **Entrepreneurship** policy framework and implementation guidance. (2012). UNCTAD. New York and Geneva: United Nations. Retrieved from http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diaeed2012d1_en.pdf.

10. **Green, F.** (2013). Youth Entrepreneurship. Retrieved from https://www.oecd.org/cfe/leed/youth_bp_finalt.pdf

11. **Walsh, K.** (2011). The encouragement and support for youth self-employment in the United Kingdom: comparisons with the approach in Spain. Retrieved from <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:f5QMQHfVX9kJ:ec.europa.eu/social/BlobServlet%3FdocId>.

Надійшла до редколегії 18.11.16